

Alois Musil

**Orientální
ústav**
Akademie věd
České republiky

AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY

věda 4
kolem
nás
osobnosti

Orientální ústav AV ČR, v. v. i., (dále OÚ) se věnuje systematickému zkoumání dějin, kultur, náboženských systémů a jazyků zemí Asie a severní Afriky. Jeho pracovníci díky své znalosti orientálních jazyků využívají pramenné materiály, disponují detailními znalostmi místních realit a náležitě zohledňují patriční historický a kulturní kontext. Ve svých počátcích byly orientalistické obory (zejména v oblasti střední Evropy) zaměřeny převážně filologicky, a to se silným důrazem na výzkum starších fází vývoje asijských civilizací. V průběhu posledních více než sto let se však náplň orientalistických oborů pochopitelně rozšířila a podobně jako v jiných společenskovědních disciplínách dochází i zde ke stále užšímu vymezení zkoumané problematiky. Nejen že samotný pojem orientalistika je dnes již téměř bezobsažný, ale i původní geograficky vymezené studijní obory jako sinologie, indologie či arabistika se stále častěji stávají pouze zastřešujícím termínem pro odborníky různých specializací, jejichž společným jmenovatelem je znalost jazyka, kontextu a realit daného regionu. Dnešní orientalistické obory, jež se vzhledem k rostoucímu významu asijských velmocí stále více zaměřují na současné asijské společnosti a kořeny jejich vývoje, tak disponují nemalým interdisciplinárním potenciálem, neboť využívají metodiky a poznatků různých oborů, jakými jsou např. historie, religionistika, sociologie či lingvistika.

Hlavním úkolem OÚ je reflektovat tento vývoj a navázat dialog s mezinárodní akademickou obcí na vysoce odborné a specializované úrovni. Cílem analýzy a interpretace asijských kultur je však nejen vytváření nového poznání a nové formy vědění skrze multidisciplinární přesahy mezi společenskovědními obory, ale i systematické zpřístupňování významů, struktur a dynamiky zkoumaných oblastí obyvatelům Západu. Tento proces zároveň slouží ke kritické reflexi vlastní společnosti. Současný enormní zájem o Asii pochopitelně nevyklučuje možnost výzkumu hrazeného převážně z privátních zdrojů, třeba na úrovni think-tanků, avšak potřeba osvědčených badatelských pracovišť, jako je OÚ, hrazených převážně z veřejných prostředků a sloužících veřejnému zájmu, je i nadále vysoce aktuální, neboť pouze specializované veřejné instituce mohou zaručit vyváženost informací, nezaujatý přístup a náležitou kontextualizaci. Dalším z důležitých úkolů OÚ je podpora některých klíčových profilací, jimž není věnován dostatečný prostor na českých univerzitách, kde převládá tradiční filologické zaměření. Naproti tomu se OÚ hodlá rostoucí měrou zaměřit na společensky aktuální témata, jakými jsou srovnávání náboženských a myšlenkových systémů, moderní dějiny, euro-asijské vztahy či transformace asijských společností.

Veřejně přístupná knihovna, která je součástí OÚ, má ve svých fondech přes 270 000 svazků a patří mezi největší v rámci AV ČR. Ústav vydává dva časopisy: jeden český (*Nový Orient*) a jeden cizojazyčný (*Archiv orientální*). Jedná se o jediná recenzovaná periodika specializovaná na tematiku Orientu, která jsou vydávána v ČR. OÚ má společnou akreditaci doktorského programu s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy (FF UK). Naši pracovníci přednášejí mj. na FF UK a spolu s dalšími univerzitními pracovišti, např. Filozofickou fakultou Západočeské univerzity či Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy, řeší grantové projekty. Vedle vědecké činnosti rozvíjí OÚ i službu veřejnosti a různým státním institucím (výuka jazyků, odborná a poradenská činnost, atp.). Tímto Orientální ústav navazuje na zakládající ideu T. G. Masaryka o propojení teoretické, vědecké činnosti a praktického využívání poznatků.

Prof. ThDr. Alois Musil, dr. h. c. (1868–1944)

Jméno a dílo nejvýznamnějšího českého orientalisty Aloise Musila se v jeho vlasti dostává zpět do širšího povědomí jen velice pomalu. Jako katolického kněze, který byl poměrně úzce osobně svázaný s posledním rakousko-uherským císařským párem i s „buržoazní“ Masarykovou republikou, ho komunistický režim odsoudil k zapomnění a Musil zůstal známý především světovým badatelům jako jeden z předních orientalistů. Musilův záběr byl obrovský: původem chudý chlapec z malého statku u Vyškova na Moravě po sobě zanechal bohatý vědecký materiál na poli orientalistiky, bibliistiky, kartografie, archeologie, etnografie i kulturní a sociální antropologie. Napsal na 70 knih a přes 1400 odborných i populárních článků. Během první republiky pod Masarykovým vedením formoval československou orientalistiku a významně se zasloužil o vznik Orientálního ústavu.

Kněz a učitel

Světlo světa spatřil 30. června 1868 v Rychtářově, moravské vsi poblíž Vyškova, jako nejstarší z pěti dětí. Přestože byl premiantem místní jednotřídky, přijímací zkoušky na gymnázium se jedenáctiletému Aloisovi příliš nepovedly. I když examinátor Musila označil za „osla z pohledání“, podařilo se obměkčit ředitele školy a na konci října 1879 již Alois patřil k nejlepším studentům. Během gymnaziálních studií, která absolvoval v Kroměříži, Brně a Vysokém Mýtě, se rozhodl ulehčit své rodině strádající na zadluženém statku a vstoupit do teologického semináře v Olomouci. Kněžská dráha byla pro nadané chlapce z chudých rodin častým řešením existenční otázky. Jako prvorozený syn své rodiče a čtyři sourozence vždy všemožně podporoval.

Budoucího vědce v Olomouci nasměroval na nečekanou životní dráhu především profesor biblických dějin Melchior Mlčoch (1833–1917), uznávaný a jazykově vybavený odborník. Mladý bohoslovec si oblíbil starozákonní bibliistiku i dějiny a sám projevoval velké jazykové nadání: piloval řečtinu, latinu a hebrejštinu. Během letních prázdnin roku 1889 se jedenadvacetiletý Musil vydal se dvěma spolužáky na cestu po Slovensku. V Turčianském Svatém Martině se náhodou potkali s Tomášem Garriguem Masarykem (1850–1937) a na mladé bohoslovce setkání silně zapůsobilo. Musil později vzpomínal, jak profesor Masaryk zdůrazňoval nutnost mít při vědecké práci pevný vlastní názor.

V roce 1891 složil Musil s vynikajícími výsledky závěrečné zkoušky a byl vysvěcen na kněze. Ihned poté byl církví odeslán jako katecheta (učitel náboženství) a kooperátor (pomocný kněz) na farnost v Moravské Ostravě. Měl zároveň v plánu věnovat se vedle práce dalšímu studiu a složit doktorát z teologie.

Svých pracovních povinností se tříadvacetiletý Alois Musil chopil ve školním roce 1891/1892. Hlavní náplní jeho práce bylo vyučovat náboženství na české obecné (a měšťanské) škole chlapecké a české obecné škole dívčí. Kromě toho musel zvládat úkony vyplývající z práce pomocného kněze (účast na křtech, pohřbech a dalších obřadech).

Při pastorační mládeži se Musil neomezoval pouze na výuku náboženství, pro katolické děti povinnou. Každou neděli sloužil pro žáky mše doplněné duchovním výkladem, na kterých byla dle tehdejších předpisů účast rovněž povinná, a kromě

nich i další mše při různých zvláštních příležitostech (náboženské svátky, narozeniny a jmeniny příslušníků vládnoucího rodu atd.). Je rovněž pravděpodobné, že se podílel i na jiných obřadech a úkonech, které se dětí i učitelů týkaly, zejména svatém přijímání a zpovědích.

Musil po svém nástupu do Ostravy ještě zažil nestora místního českého školství Jana Pobiala (1823–1892). Pobial v Moravské Ostravě působil od roku 1859 a v roce 1883 se stal ředitelem společné české obecné školy chlapecké i dívčí.

Nejspíš záhy po zahájení pedagogické činnosti na ostravských školách se Musil začal věnovat organizování sboru svých žáků a žákyň, jenž se zaměřil na kostelní zpěv. V této oblasti byl velmi úspěšný.

Alois Musil během působení v Moravské Ostravě
(foto rodinný archiv)

Brzy po svém příchodu do Moravské Ostravy se také zapojil do řady veřejných aktivit v národnostně českém prostředí spojených s církví, např. zdarma vyučoval a pronášel dějepisné přednášky ve spolku katolických tovaryšů. Již počátkem léta 1892 se také podílel na průběhu hornických slavností pořádaných na svátek sv. Prokopa (4. července). V omezené míře podporoval Musil národní hnutí i formou charitativních příspěvků ve prospěch chudých školáků českých škol. Během svého pobytu v Ostravě začal být činný i na poli žurnalistiky, když uveřejňoval své první články v listech *Práce* a *Ostravice*. Tento národně orientovaný list dokonce v roce 1893 spoluzakládal se známým ostravským právníkem Edmundem Palkovským (1858–1930).

Koncem června 1894 do Ostravy zavítal František Ladislav Rieger (1818–1903) a v doprovodu významných místních českých vlastenců zamířil do nedávno otevřeného Národního domu. Seznámil se tehdy i s Aloisem Musilem, který se možná i díky tomuto setkání později odvážil Riegera požádat o pomoc.

Zřejmě již krátce po zahájení ostravského působení si Musil začal stěžovat na přílišné pracovní vytížení, které mu bránilo v doktorském studiu. Těžká služba církvi představovala velkou překážku v přípravách na rigorózní zkoušky – studovat mohl jen v nočních hodinách. Čas na studium získával tím, že si zkracoval spánek. Uléhal večer, budil se před půlnocí a začal se učit. Posilňoval se silným čajem nebo kávou a vydržel u knih až do čtvrté hodiny ranní. Po krátkém odpočinku spěchal před šestou do kostela.

Koncem jara 1893 Musil dokonce neúspěšně žádal o přeložení do méně exponované farnosti, což zdůvodnil nedostatkem času na studium a špatným zdravotním stavem. Pro aparát katolické církve to však nebyly dostatečné argumenty. Ve své odpovědi dokonce arcibiskup Theodor Kohn (1845–1915) nepřímou obvinil Musila, že touha po zvýšení vzdělání je projevem jeho sobectví na úkor církve.

Ačkoli se Musilovi nepodařilo až do získání doktorátu dosáhnout přeložení na pracovní strážce méně náročnou farnost, v roce 1894 uspěl ve svém boji s arcibiskupskou konzistoří alespoň v tom, že mu bylo povoleno opustit faru jako společný prostor pro ubytování kněží a přestěhovat se do soukromí.

Musila všechny jeho aktivity časově i fyzicky velice vyčerpávaly. Recidiva souchtin jej v předjaří roku 1894 přiměla k druhému léčebnému pobytu ve Wörishofenu v Bavorsku u proslulého faráře Sebastianiana Kneippa (1821–1897), který se specializoval na vodoléčbu a založil místní lázně. Musil zde trávil prázdniny již v roce 1890.

Díky svému nezměrnému elánu a vytrvalosti však nakonec Musil doktorát z teologie dokázal získat. V průběhu svého studia složil v Olomouci čtyři rigorózní zkoušky (první rigorózum v březnu 1892, druhé v dubnu 1893, třetí v květnu 1894 a čtvrté v únoru 1895). Formální tečku za úspěšně dokončeným doktorátem učinila slavnostní promoce, která se konala v Olomouci 20. června 1895 za účasti zástupců arcibiskupství, profesorského sboru a dalších místních osobností, ale také početné skupiny Musilových přátel a kolegů z Ostravy.

Úspěšné zakončení doktorského studia sice korunovalo Musilovo působení v Moravské Ostravě, ale zároveň znamenalo předzvěst jeho odchodu z města. Původně měl v plánu po studiích pokračovat ve vědecké práci zkoumáním náboženského života v Čechách a na Moravě po roce 1650 prostřednictvím bádání v dokumentech uložených v zemském archivu v Brně. V roce 1893 však vydal papež Lev XIII.

encykliku *Providentissimus Deus* a apoštolský list *Vigilantiae*. Biblistika se měla stát vědou pěstovanou podle přísných pravidel. Když se Musil navíc během studia dověděl o otevření dominkánské *L'École pratique d'études bibliques* (nynější *L'École biblique et archéologique française*) v Jeruzalémě, své plány změnil a rozhodl se vydat na Blízký východ prozkoumat, proč tam má víra v jednoho Boha tak pevné kořeny. Převážil tak v něm dávný zájem o Orient a východní jazyky, které si při studiu teologie oblíbil.

Svůj záměr vypravít se na dva roky přímo do Palestiny představil počátkem září 1895 při audienci u olomouckého arcibiskupa Kohna, ale trvalo skoro dva měsíce, než se mu podařilo definitivně získat jeho souhlas a finanční podporu.

Cestovatel a objevitel

Z vysněných dálek Musil nejprve spatřil z paluby parníku společnosti Österreichischer Lloyd egyptské břehy. Připlul z Terstu do Alexandrie a na další lodi pokračoval do Jaffy. Do Jeruzaléma dorazil 21. listopadu 1895.

Jeruzalémská škola mu však podle jeho pozdějších vzpomínek přinesla zklamání. Odborná a jazyková úroveň přednášejících byla slabší než jeho vlastní. Arabštinu se proto učil od domorodého sazeče a hebrejštinu si zdokonaloval u místního rabína. S hebrejskou biblí procházel a na koni objížděl okolí Jeruzaléma.

Počátkem února 1896 se vydal se školní výpravou do Egypta. Expedice se vracela zpět po hypotetické trase exodu izraelitů přes klášter svaté Kateřiny na Sinaji. Musil si později stěžoval, že byla pojata příliš turisticky, ale z dochovaných pramenů vyplývá, že byl cestováním nadšen.

Stipendium 1300 zlatých ročně od arcibiskupa Kohna se ukazovalo jako nedostatečné a vysoké finanční náklady na pobyt v Palestině dokázal Musil pokrýt jen zadlužením. S žádostí o pomoc se obrátil na známého mecenáše F. L. Riegera, se kterým se osobně znal z Ostravy. Ze školní expedice se vrátil bez jediné vindry, navíc si opět na dluh pořídil fotografické potřeby. Riegerovi nabídl zaslání článků s orientální tematikou, kterými by obohacoval znalosti českých čtenářů. Dluhy by uhradil dopředu vyplacenými honoráři. Rieger jeho žádost vyslyšel a Musilovi vyšlo několik prvních článků z Orientu v jeho kariéře.

Školní výprava do Egypta Musilovi poskytla důležitý impuls a mladý badatel začal sám vyjíždět na krátké cesty do bližšího i vzdálenějšího okolí. Pln cestovatelského nadšení se hned o prázdninách v roce 1896 vydal za řeku Jordán, aby prozkoumal kraje druhé části exodu. Při této, stejně jako při všech svých dalších cestách, systematicky shromažďoval vedle biblistických, etnografických a archeologických poznatků i topografická data.

Ambicióznímu mladíkovi brzy přestala jeruzalémská *L'École biblique* stačit a od 23. února 1897 pokračoval ve studiu na jezuitské *Université St. Joseph* v Bejrútu. Zde našel pochopení pedagogů a kolegiální atmosféru. Jeruzalémští dominikáni ale Musilův přestup na konkurenční ústav nesli velice těžce a v dopise arcibiskupovi Kohnovi vylíčili bývalého studenta v nepříznivém světle. Ten Musila z Bejrútu neodvolal jen díky zákroku jezuitského provinciála, zastavil však mladému rebelovi veškerou finanční podporu. Zoufalý Musil se obrátil s prosbou o pomoc na sekretáře České akademie věd a umění v Praze prof. Rudolfa Dvořáka (1860–1920),

na kterého ho odkázal Rieger, a na orientalistu prof. Davida Heinricha Müllera (1846–1912) z Vídeňské univerzity. Obě instituce Musilovi umožnily pokračovat ve studiu a cestovat po Arábii.

Pro Musila začalo období výzkumných výprav korunovaných významnými objevy. Postupně se stal spolunáčetelníkem dvou beduínských kmenů. Přivážel stovky okopírovaných nabatejských a řeckých nápisů, náčrtků, fotografií, ale i množství biblistických, topografických, etnografických, folkloristických a botanických poznatků. Na druhou stranu si také přivezl podlomené zdraví – malárii a šrámy z opakovaných, životu nebezpečných loupežných přepadení a bitek s arabskými kočovníky.

Jen několik týdnů po přestupu do Bejrútu se Musil vydal na další cestu (od 10. května 1897 do 14. července 1897) do jižní Palestiny a k Akabskému zálivu s vysloveně kartografickým cílem. Přes znatelný pokrok ale cítil, že práce je zatím neúplná: zbývalo dokončit zmapování Wádí Músá (skalního města Petry) a neprozkoumána zůstala část území na Sinajském poloostrově, což hyperaktivního Musila zneklidňovalo. Následující výpravu se proto pokusil podniknout hned v listopadu téhož roku. Jižně od Gazy byl ale přepaden čtyřicetihlavou tlupou beduínských nájezdníků a nepříznivé okolnosti jej donutily k okamžitému návratu.

Na nejdůležitější výpravu své kariéry, na níž chtěl především doplnit své kartografické záznamy, vyrazil rok po odchodu do Bejrútu – v březnu 1898. Ve spojení s beduínskými kmene Banú Sachr postupně navštěvoval umajjovské pouštní zámky at-Túba, al-Mušatta, al-Muwaqqar a al-Charána.

Jako pouštní zámky či hrady se označuje asi dvacet objektů z období umajjovské dynastie (661–750 n. l.), vystavěných na okraji Syrské pouště mezi Eufratem a východními oblastmi dnešní Sýrie a Jordánska. Název byl často kritizován, protože v době jejich vzniku patrně nebylo místní prostředí zcela pouštní.

Qusajr ʿAmra

Z vyprávění beduínů se Musil již dříve dověděl o dosud neprobádaném zámku Qusajr ʿAmra. Dostal se však k němu až 8. června 1898 během válečného nájezdu kmene Banú Sachr, kterého se sám zúčastnil. Jeho skupina však byla záhy přepadena bojovníky ze znepráteného kmene Ruwala, což Musilovi znemožnilo stavbu důkladně zdokumentovat.

Přestože napoprvé nebylo Musilovi přáno v záměčku Qusajr ʿAmra strávit potřebný čas k jeho náležitému prozkoumání, zjistil, že jeho stavba je tvořena přijímacím sálem a lázněmi. Největší překvapení však na mladého badatele čekalo uvnitř. Stěny pokrývala unikátní malířská figurální výzdoba – ukázky řemesel, lovecké scény, zvířata, mužské i obnažené ženské postavy! Vedle jižního okna přijímacího sálu našly své místo tři řecky oděné ženské postavy: Historia, Skepsis a Poiésis. Hlavní obraz znázorňoval samotného chalifu na trůně. Ve stejné místnosti byli vyobrazeni i byzantský císař, perský král, poslední vizigótský král ve Španělsku a habešský vládce. Klenbový strop lázně byl ozdoben figurálně vymalovaným zvěrokruhem.

Qusajr 'Amra
(foto Petr Přebinda)

Restaurovaná figurální výmalba v Qusajr 'Amra

(foto Barbora Černá)

Qusajr 'Amra je jedním ze skvostů raně islámské architektury. Všechny vnitřní prostory této stavby jsou bohatě zdobeny výmalbou s figurálními motivy, která ji činí naprosto výjimečnou. 'Amra je proto od roku 1985 právem zařazena na Seznamu světového dědictví UNESCO. Do roku 1898 stála opuštěná a západnímu světu neznámá. Znali ji jen kočovníci pouště, beduíni, kteří ji však se strachem míjeli, protože se báli, že v ní sídlí zlí duchové. Dnes ji navštěvují davy turistů přivážené cestovními kancelářemi z celého světa.

Objekt se skládá z přijímacího sálu, lázni, studny a rezervoáru na vodu. Hlavní budovu tvoří trojlodní stavba s valenou klenbou, ke které přiléhají dva polokruhovitě apsodovité přístavky. Sloužila jako přijímací sál. Z něho se vcházelo do místnosti s lavicemi, dále do tepidaria (místnosti, kde teplo sálalo vyhřívanou podlahou) a do kaldaria (místnosti s horkou vodou) s kupolovitým zastřešením, ve kterém jsou větrací otvory. K lázním přiléhá dnes již pobořená kotelna s topeništěm. Celá stavba byla obehnána nízkou zdíčkou s vchodem poblíž studny. Podlaha všech místností byla vydlážděna broušenými mramorovými deskami, jimiž byly rovněž obloženy stěny v dolní části, kde se ale bohužel nedochovaly.

O tom, co vedlo umajjovskou vládnoucí elitu k tak neobvyklé výzdobě rekreačního sídla, existuje mnoho dohadů a různých odborných teorií. Asi nejpříjemnější je ta, že zákaz zobrazování lidských postav nebyl na počátku islámu tak přísně dodržován a vyžadován. Jistě zde také působil přežívající vliv původní byzantské kultury, který se projevoval právě ve výtvarném umění, a je pravděpodobné, že na obrazech pracovali umělci, kterým tento styl byl ještě vlastní a techniky malby známé. Jistou odvážnost v pojetí zobrazených výjevů lze možná také vysvětlit tím, že šlo o objekt, který využívala jen velmi úzká vrstva vládnoucí hierarchie: 'Amru můžeme považovat za soukromý majetek chalify al-Walida II. (panoval 743-744), který v té době byl neomezeným vládcem obrovské říše zahrnující většinu severní Afriky a celou oblast Blízkého východu. V roce 2011 byla zahájena sanace 'Amry ve spolupráci World Monuments Fund (WMF), Italian Institute for Conservation and Restoration (ISCR) a Department of Antiquities of Jordan (DoA). Restaurování slavné vnitřní výmalby zcela nečekaně odhalilo dosud neznámé výjevy.

Další překvapení, tentokrát negativní, přišlo po Musilově příjezdu do Vídně v létě 1898 – vědecká obec jej označila za lháře. Musil byl uznávanými autoritami oceňován jako snilek, který viděl přeludy, ba přímo jako podvodník, který snad ani v poušti nikdy nebyl a předstírá bez jakékoli dokumentace významný objev, aby zakryl fakt, že za podporu 2000 zlatých nenakoupil žádné starožitnosti. Musilovi trvalo dva roky, než se mu podařilo zámek znovu navštívit, malby vyfotografovat a přivést tak do Vídně důkazy. Byly to, jak napsal, dva roky „velkého mravního utrpení“, ale z podvodníka se rázem stal uznávaný vědec.

Otřesen nedůvěrou vůči své osobě začal Musil od roku 1898 učit na reálném gymnáziu v Olomouci jako provizorní katecheta. Na školní rok 1899/1900 ale dostal studijní dovolenou spojenou s finanční podporou a od srpna do října 1899 studoval v Britském muzeu, v londýnských knihovnách a v knihovně Univerzity v Cambridge. V listopadu 1899 se přesunul na zbytek studijního volna do Berlína. Na jaře roku 1900 se však přes Řecko, Istanbul, Bejrút a Damašek vydal pro fotografické důkazy do 'Amry, kam dospěl začátkem července. Zůstal na místě sedm dní a pořídil 110 snímků. Průzkum a fotografování nebylo jednoduché, stále hrozilo

Petra, al-Chazna („Pokladnice“)
(foto Petr Prebinda)

nebezpečí přepadení. Na střeše se na stráží nepřetržitě střídali jeho druhové. Sami nechtěli do zámku vkročit, protože se báli duchů, kteří tam podle beduínských pověstí měli bydlet.

Vídeňská akademie věd konečně pochopila výjimečnost Musilova objevu a na její výzvu cestoval na jaře roku 1901 k ^eAmře potřetí, v doprovodu akademického malíře Alfonse Leopolda Mielicha (1863–1929), který výmalbu okopíroval. Zbýval ještě problém s datací a interpretací stavby. Islám totiž zakazoval figurální zobrazování a v dostupné literatuře nebyla žádná zmínka o podobné výzdobě chalífova obydlí. Musil začal měnit obecný názor na počátky islámského výtvarného umění.

Uznávaný odborník

V roce 1901 se na vídeňskou akademii věd obrátil prof. Rudolf Ernst Brünnow (1858–1917), působící v té době ve švýcarském Vevey, s žádostí o výpomoc. Prosil prof. Müllera, aby Musila nechal zkontrolovat přiloženou mapu okolí Karaku. Musil se práce ujal a zahájil tím delší spolupráci. V následujícím roce Brünnow navrhl Vídni, aby Musil vydal své výsledky v Německu společně s tamními učiteli. Akademie vyslala Musila do Vevey, aby se seznámil s plány na zamýšlenou publikaci vycházející z Brünnowovy cesty v roce 1897 a podal o ní zprávu. Musil byl ochoten podílet se na společné práci s Brünnowem, ale akademie se nakonec rozhodla, že vydá Musilovo dílo samostatně.

Musil usilovně pracoval na přípravě svých map a kvůli získání chybějících údajů se v létě 1902 vydal na další cestu, která směřovala na Sinajský poloostrov, do oblasti jihozápadně od Gazy. V polovině listopadu 1902 už nasednul na loď do Terstu a vrátil se do Olomouce, kde pokračoval v kartografické práci podle nově získaných údajů.

Polohu jednotlivých míst Musil určoval na náčrtku, do kterého zaznamenával zříceniny, prameny, hory i údolí. Za průvodce si najímal příslušníky domorodých kmenů, místní jména si nechával několikrát zopakovat, aby si mohl být jist jejich správností, nebo si je nechal psát. Používal měřický stolek, buzolu, výškové tlakoměry, dva teodolity, teploměr a fotografický přístroj. Základ mapy tvořily z daleka viditelné body.

Musil na svých cestách postupně pracoval s odbornými kartografy z Vídně Rudolfem Lendlem, Karlem Waldmannem a Rudolfem Thomasbergerem. Polohu tzv. kostry (zde zeměpisných souřadnic) určovali astronomickým zaměřením na hvězdy a na Slunce, zemskou délku kvalitním chronometrem (přístrojem na přesné měření času). Výšky měřili aneroidem (tlakoměrem), přičemž vždy zaznamenávali i teplotu s přesností na půl stupně Celsia. Na měření výšek měli s sebou tři aneroidy různých výrobců a typů a odečítali z nich pro větší jistotu vždy zároveň. K tomu si vedli zápisník, do kterého zaznamenávali datum, čas, místo měření, sílu větru a oblačnost, třikrát tlak a na konci zápisníku zapsali konečnou zjištěnou výšku.

Podrobnější měření prováděli na předem určených bodech pomocí měřického stolu se záměrným pravítkem, kde na papírové čtvrtky zaznamenávali směry k významným bodům v okolí (i hodně vzdáleným) – šlo především o vrcholy kopců či různé ruiny – pro budoucí protínání ke zjištění polohy. Teodolity používali především na určování výšek vzdálených bodů – jejich výpočet se mohl provést až po protnutí směrů a určení vzdáleností.

Vše zakreslovali na jednotlivých čtvrtkách, které na sebe navazovaly a byly očíslovány. Na ně kreslili celou trasu cesty a kromě směrů do nich ještě zaznamenávali podrobnou situaci v okolí postupu – schematicky jednotlivé kopce, skály, údolí, názvy míst atd. Večer pravděpodobně Musil prováděl ještě adjustaci těchto náčrtů – důležitá data přepisoval tuší.

Rakousko-uherské ministerstvo války vyslalo na žádost vídeňské akademie věd do Olomouce specialistu, se kterým Musil na mapách pracoval. Výsledek putoval k vydání do vojenského zeměpisného ústavu ve Vídni. Musil dostal na rok 1904 v Olomouci dovolenou a přesídlil do Vídně, aby na práce dohlížel. Výsledné mapy byly ve své době mimořádným dílem.

Alois Musil, ač sám kněz, často narážel na nepřízeň konzervativních církevních kruhů. Týkalo se to především jeho práce na poli bibliistiky. Proto po roce 1904 postupně měnil své hlavní zaměření z bibliistiky na „historický místopis a národopis“.

V roce 1906 probíhalo upřesňování hranic mezi Egyptem spravovaným Brity a Osmanskou říší. Na Musila, který měl již mezinárodní renomé, se obrátil britský ministr zahraničí sir Edward Grey (1862–1933) se žádostí o pomoc. Musil oběma stranám poskytl cenné informace a především obtahy své mapy, která byla těsně před vydáním. Dohoda mezi Velkou Británií a Osmanskou říší byla podepsána v Rafahu 1. října 1906.

Rakousko-uherská vojensko-politická mise do Osmanské říše v roce 1917, Jeruzalém; v popředí uprostřed arcivévoda Hubert Salvátor Habsbursko-Lotrinský, Alois Musil v uniformě první zleva (foto archiv ASAM)

V osmdesátých letech dvacátého století posloužila tato dohoda z roku 1906 při jednáních mezi Izraelem a Egyptem, poté co v březnu 1979 podepsaly oba státy mírovou smlouvu v Camp Davidu. Zavazovala stát Izrael ke stažení vojenských sil i civilistů ze Sinajského poloostrova, který obsadil během šestidenní války v roce 1967. Stanovení hranic mezi Egyptem a Izraelem zkomplikovala mj. diskuse o území kolem letoviska Taba, které připadlo Egyptu až v roce 1989. Podkladem k rozhodnutí byla právě dohoda o Separating administrative line mezi Velkou Británií a Osmanskou říší z roku 1906.

Výsledky svých cest z přelomu 19. a 20. století publikoval Musil ve Vídni. V roce 1906 vyšla v měřítku 1 : 300 000 na třech listech dosud nejpodrobnější mapa oblastí bývalé římské provincie Arabia Petraea, zachycující území o rozsahu 95 000 km², korespondující do velké míry s dnešním Jordánskem. Vzápětí následovala mapa Wádí Músá v měřítku 1 : 20 000, zahrnující proslulé skalní město Petra, bývalé hlavní město zmíněné provincie. V letech 1907–1908 Musil vydal podrobný popis této oblasti, jejích památek a života místních beduínů ve čtyřech svazcích pod souhrnným názvem *Arabia Petraea*. Svůj nejvýznamnější objev zároveň podrobně rozebral ve výpravné dvoudílné publikaci *Kusejr Amra*, doplněné Mielichovými ilustracemi. Císařem Františkem Josefem I. byl Musil poté oceněn Řádem železné koruny III. třídy.

Po úspěšném publikování svých dosavadních objevů a poznatků se Musil v letech 1908–1909 znovu vydal do Orientu, tentokrát na téměř roční cestu zaměřenou na topografický výzkum severní Arábie mezi Palestinou a Mezopotámií, spojený s výzkumem etnografickým. Žil s beduíny kmene Ruwala vedenými náčelníkem Núrím, který ho již dříve přijal za svého bratra a ustanovil ho jedním z šejchů kmene.

Roku 1909 Musil zároveň definitivně opustil provinciální Olomouc. Už v roce 1908 lákali Musila do Prahy rektor české Karlo-Ferdinandovy univerzity prof. Jaroslav Goll (1846–1929) a prof. František Kordač (1852–1934) z bohoslovecké fakulty s podporou dr. Josefa Hlávky (1831–1908), prezidenta České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. Musil se však rozhodl odejít do Vídně, protože tamější univerzita mu nabízela lepší podmínky k práci na katedře pomocných věd biblických a arabštiny, a navíc z ní bylo do Rychtářova podstatně blíže než z Prahy. I když odešel do Vídně za prací, kdykoliv to bylo možné, vracel se na rodnou hroudu a vypomáhal rodině na statku.

V roce 1909 v Rychtářově dokončil výstavbu svého rodinného domu, který pojmenoval Vila Músa. Její název byl odvozen od jména, pod kterým byl Musil znám mezi beduíny – podle kmene Banú Ruwala – Músá ar-Ruwajlí (Músá znamená v arabštině Mojžíš, což se mohlo vztahovat jak k Musilovu zájmu o starozákonní dějiny, tak představovat zkomolenou variantu jeho příjmení). Dům postupně vybavil orientálním nábytkem a zahradu i široké okolí vlastnoručně osázel stovkami ovocných stromků.

V roce 1910 byl Musil vyzván osmanskou vládou, aby zmapoval kraj podél nově vybudované Hidžázké dráhy, tj. severozápadní část dnešní Saúdské Arábie. Na této výpravě ho doprovázeli šikovatel Rudolf Thomasberger z vojenského zeměpisného ústavu ve Vídni a geolog Leopold Kober (1883–1970). Nejdůležitější objev této expedice, který dal zapomenout na všechny útrapy, přišel nečekaně 2. čer-

vence 1910. Musil si již delší čas uvědomoval, že biblická Mojžíšova hora nemůže být navzdory tradici totožná s dnešním cílem turistů Džabal Músá na Sinaji. Během výpravy do Hidžázu náhle nabyl dojmu, že jeho pátrání je úspěšně završeno a všechny úvahy dostaly konkrétní tvar: svatou horou měla být v Mojžíšově době činná sopka Halá' al-Badr. Tato Musilova lokalizace Mojžíšovy hory však nebyla definitivní. Ve dvacátých letech minulého století posunul hledanou horu na severozápad, do okolí oázy al-Bad^c, aniž by ji ztotožnil s konkrétním vrcholem.

Počátkem ledna 1912 navštívil Musila ve dvorní knihovně ve Vídni Sixtus z Bourbonu a Parmy (1886–1934), bratr arcivévodkyně a příští císařovny Zity (1892–1989). Nabídl Musilovi, aby jej doprovázel na jeho cestě do severovýchodní Sýrie a západní Mezopotámie. Původně mělo jít o loveckou výpravu, ale ta se nakonec změnila ve vědeckou a Musil přislíbil účast. Expedice plná nebezpečných situací, v nichž se oba muži spřátelili, trvala čtyři měsíce a zavítali při ní až do Bagdádu. Ani tentokrát se cesta neobešla bez přepadení, před jejím závěrem byli beduínskými nájezdníky obráni úplně o vše. Musil se s princem Sixtem dostal do Aleppa jen ve spodním prádle a bez osobních věcí a cenných zápisů.

Dobrodružná cesta sblížila Musila s vídeňským dvorem a spřátelila ho s arcivévodou a pozdějším císařem Karlem (1887–1922) a jeho manželkou Zitou.

V Orientu během „Velké války“

Důvěra dvora Musilovi přinesla novou, politickou roli. Na počátku první světové války na přelomu let 1914 a 1915 odcestoval do Orientu jako císařský dvorní rada. Cílem výpravy bylo sjednotit znesvářené arabské kmeny a pohnout je k podpoře neoblíbené vlády v Istanbulu v boji proti Dohodě, po boku Německa a Rakousko-Uherska. Boj měl být prohlášen za svatou válku (*džihád*) muslimů proti nevěřícím. Musil od počátku chápal absurditu úkolu a již během mise hlásil do Vídně, že ze svaté války nebude nic. Beduíni nejenže osmanskou vládu nenáviděli, ale ani jejich specifický, značně vlažný přístup k islámu neskýtal, na rozdíl od britského zlata, pro svatou válku dostatečný mobilizační potenciál.

Výpravu Musil zahájil počátkem listopadu 1914 odjezdem z Vídně a o měsíc později již opustil Damašek a odebral se do vnitřní Arábie. Podle svých slov nikdy nenašel v poušti tolik lidí jako tenkrát. Tisíce mladých mužů hledaly v poušti útočiště před vojenskou službou a skrývaly tu zároveň celá stáda ovcí a koz před vojenskou rekvizicí. Mezi beduíny panovalo značné napětí. Mladší náčelníci chtěli bojovat proti osmanským Turkům i Britům. Situaci ale podle Musila postupně měnilo britské zlato a nepodložené sliby, které plnými hrstmi rozdával Arabům jménem vlády Velké Británie Thomas Edward Lawrence (1888–1935), známý jako Lawrence z Arábie. Od podzimu 1917 měli Britové podle Musila beduíny zcela na své straně.

Když na konci své dosud nejtěžší expedice v létě 1915 zápasil v Bagdádu vyčerpaný a nemocný Alois Musil s horečkou, byl přesvědčený, že se na Východ již nepodívá. O dva roky později jej však císař Karel I. postavil do čela rakousko-uherské orientální mise.

Výprava uskutečněná na podzim 1917 z vojenských a diplomatických důvodů měla na konci první světové války podpořit vliv Rakousko-Uherska a Německa v Osmanské říši. Byla to Musilova poslední, osmá cesta na Blízký východ, během

kteře plnil politické úkoly v Istanbulu a zároveň se přiblížil k britsko-osmanské frontě na jihu Palestiny. Paradoxem Musilova života je, že jako kněz oblékl důstojnickou uniformu, ve které se mise zúčastnil.

Blízké vztahy k novému vládnoucímu páru, který usedl na trůn v listopadu 1916, pomohly Musilovi při intervenci za české politiky Karla Kramáře (1860–1937) a Aloise Rašína (1867–1923), odsouzené v roce 1916 k trestu smrti za „vlastizradu“. Musil však neintervenoval jen za politiky, pomohl také mnohým mladým brancům, aby nemuseli narukovat do války. Později se rovněž přimlouval za vzbouřené české námořníky v boce Kotorské.

Musil se během první světové války na vídeňském dvoře podílel i na velmi důvěrných úkolech. Podle některých historiků měl tak s největší pravděpodobností podíl na tzv. Sixtově aféře. Císař Karel I. se v prosinci 1916 pokusil o ukončení války jen několik týdnů po svém nástupu na trůn, ale jeho snaha ztroskotala na postoji Německa. Další mírová jednání se rozhodl vést tajně a zprostředkovat je měl ve Francii bratr jeho manželky Zity, Sixtus Bourbonso-Parmský, Musilův přítel a spolucestovatel z roku 1912. Podrobnosti o možném poválečném uspořádání, uvedené ve dvou dopisech odeslaných Sixtovi během jara 1917, vyšly ve známost o rok později, na jaře 1918. Odhalení Karlových snah realizovaných za zády Německa znamenalo konec nadějí na rychlé ukončení války. Na mír a ani na reformování habsburského mocnářství pak již nemohlo být ani pomyšlení – Rakousko-Uhersko bylo po Sixtově aféře již zcela ve vleku Německa a válku mohly ukončit jen zbraně. Aféra tak vlastně napomohla snahám Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše (1884–1948), kteří pracovali na rozbití mocnářství. Spojenci totiž poté uznali Československou národní radu jako nejvyšší orgán „československého národa“ a jeho budoucí vládu. Alois Musil, který bývá označován za spoluautora obou dopisů Sixtovi, později během svého působení v Československu pouze připouštěl, že znal jejich obsah.

Z Vídně do Prahy

První světová válka skončila rozpadem rakousko-uherské monarchie. Republika československá byla vyhlášena 28. října 1918 a ze zbytku habsburské říše se po odtržení dalších států stala republika Německé Rakousko (Deutsch-Österreich). V listopadu 1918 přijala německorakouská vláda usnesení, že ve státní službě nebudou zaměstnáváni lidé neněmeckého původu. Vídeňská univerzita tak propustila všechny zaměstnance, docenty i profesory, kteří nebyli rakouskými Němci. Byl mezi nimi i Bedřich Hrozný (1879–1952), ale o Musila měla Vídeň zájem. Dostal návrh, aby zůstal – za podmínky, že prokáže svoje němectví. S tím Alois Musil, příbuzný významného rakouského spisovatele Roberta Musila (1880–1942), absolutně nesouhlasil a považoval to za urážku. Nijak neváhal se žádostí o své penzionování a začal připravovat odchod na pražskou univerzitu.

České nacionalistické kruhy v čele s prof. Otakarem Srdínkem (1875–1930), poslancem jenž proti němu brojil v parlamentu, však na Musila nevybíravě zaútočily. Objevily se články v tisku, které Musilovi vyčítaly jeho angažmá v rakousko-uherských službách a důvěrné vztahy s posledním císařským párem, kdy vlastně pra-

coval proti novým spojencům Československa. O Musila sice stál první muž mladé republiky, prezident T. G. Masaryk, cesta na pražskou univerzitu byla přesto nečekaně dlouhá a trnitá. Politická kampaň proti Musilovi neutichala a československé ministerstvo zahraničí se posléze obrátilo na francouzskou a britskou vládu, zda by neměly proti Musilovu jmenování nějaké námitky vzhledem k jeho činnosti během první světové války. Až na podzim 1919 oznámila britská strana, že o Musilových aktivitách za války nemá žádné informace, které by byly nějak závadné.

Návrh na Musilovo jmenování profesorem pražské univerzity byl schválen vládou 17. prosince 1919 a předán na Hrad. Prezident Masaryk jej potvrdil o týden později a 21. ledna 1920 byl Alois Musil oficiálně jmenován řádným profesorem pomocných věd orientálních a moderní arabštiny na filozofické fakultě české univerzity. Tzv. Lex Mareš (135/1920 Sb.), jímž se nejstarší domácí *alma mater* vrátil název Univerzita Karlova, byl přijat až 19. února 1920.

Musilova inaugurační přednáška na univerzitě se konala v sále přírodovědeckého ústavu na Albertově 11. února 1920 za účasti novinářů a politiků v čele s ministrem zahraničí Edvardem Benešem. Musil ji zahájil poděkováním profesorskému sboru filozofické fakulty, ministerstvu školství a prezidentu Masarykovi, že mu byl návrat na českou akademickou půdu umožněn.

Alois Musil začal po složitém přechodu z Vídně do Prahy neprodleně působit v rámci nového československého státu jako zakladatelská postava svého oboru. Podporován prezidentem Masarykem uvedl pro odborné, politické a hospodářské kruhy svůj program zahrnující založení Orientálního ústavu a zahájil pedagogické působení na univerzitě a žurnalistickou činnost v řadě periodik. Musil zhusta publikoval články s orientální, politickou ale i zemědělskou tematikou, nejčastěji v *Národních listech*, *Venkovu* a *Prager Presse*.

Vztahy s Orientem Musil označoval za velmi důležité i z ekonomického hlediska. Československo nemohlo být koloniální velmocí, ale mělo kvalifikovanou pracovní sílu a vyspělý průmysl. Orient mohl poskytnout suroviny i odbytiště hotových výrobků a mnohé pracovní příležitosti. Musil nabízel i velké množství osobních kontaktů, které by mohly být pro navázání vztahů klíčové. Československá orientalistika se tak měla stát oborem, který by byl prospěšný celé společnosti. Neměla být záležitostí jen několika specializovaných odborníků, ale přesahovat z filozofické fakulty např. i na techniku či vysoké školy obchodní.

Musil představil i zcela konkrétní návrhy kroků, které k vytčeným cílům měly postupně vést. Na prvním místě to bylo zřízení školy živých orientálních jazyků. Inspiraci čerpal z vídeňské K. K. öffentliche Lehranstalt für orientalischen Sprachen. Její brány se měly otevřít ve večerních hodinách všem gramotným zájemcům ve dvou stupních či odděleních. Obecné oddělení by poskytlo jazykové znalosti na základní komunikační úrovni, zvláštní oddělení by vedlo frekventanty i ke čtení a zvládnutí pravopisu. K tomu by na obou stupních patřily stručné přednášky o zeměpisu, dějinách, literatuře, islámu, orientálních křesťanských církvích, ale i o politických stranách a společenských a hospodářských realitách východních zemí. Prospěch z ní měli mít absolventi nejširšího spektra: řemeslníci, živnostníci, průmyslníci, inženýři i lékaři.

Ještě významnějším počinem, opět podle rakouského vzoru, se mělo stát založení orientální společnosti (později se již Musil držel označení Orientální

ústav). Nová instituce měla být vybudována na podobném principu jako rakouská C. K. orientální a zámořská společnost (K. K. österreichische Orient- und Überseegesellschaft), jejímž byl Musil spoluzakladatelem a v níž aktivně působil jako šéf kulturní sekce. Společnost měla zajišťovat cesty do Orientu různým odborníkům, ale i umělcům a obchodníkům, pečovat o krajany již tam působící, podporovat publikační a přednáškovou činnost, archeologické vykopávky a etnografické bádání.

Dalším bodem programu mělo být v horizontu pěti let zřízení orientální knihovny, jež by čítala alespoň 20 000 svazků. Organizačně ji chtěl přidružit ke knihovně univerzitní, která by poskytla již pořízené tituly. V neposlední řadě bylo podle Musila nutné založit na univerzitě v Praze orientální ústav (katedru) s jeho vlastní knihovnou čítající přibližně 1000 nejdůležitějších svazků.

Musil rovněž plánoval vydávání časopisu a pořízení sbírky „světelných obrazů“, jak se tehdy nazývaly skleněné diapositivy, pro oživení přednášek. Sám šel v tomto ohledu příkladem. Dále bylo podle Musila nutné zajistit řadu přístrojů pro výzkumné cesty a vykopávky v Orientu. Zároveň odhadl i finanční náklady na zřízení jednotlivých institucí.

■ Za velkou louží

Vedle pedagogických a žurnalistických aktivit pracoval Musil i pro ministra zahraničí Edvarda Beneše, kterému předkládal hlášení o situaci na Blízkém východě a o svých kontaktech se zahraničními diplomaty. Musil však nijak nezapomínal na své odborné dílo. Od roku 1908 se připravoval na publikování nových poznatků ze svých výprav podnikaných až do roku 1917. Původně mělo vše vyjít německy ve Vídni a navázat na dvě mapy a celkem šest svazků děl *Arabia Petraea* (1907–1908) a *Kusejr Amra* (1907), které tam vytvořil s podporou Císařské akademie věd. Když po deseti letech příprav odešel z Vídně do Prahy, předpokládal, že je vydá česky pod patronací České akademie věd a umění. Zároveň si ale palčivě uvědomoval, nakolik by je český jazyk hendikepoval na mezinárodním poli. I v tomto ohledu však určil Musilovy budoucí kroky prezident Masaryk a po dvou letech od nástupu na univerzitu tak Musilovi svítila nová naděje: v květnu 1922 ho Masaryk seznámil s mecenášem Charlesem Richardem Cranem (1858–1939), který vydání šesti-svazkového souboru z Musilových cest v období 1908–1917, souhrnně nazvaného *Oriental Explorations and Studies*, finančně podpořil.

Masarykův vliv na Musilovo dílo po roce 1918 byl zásadní. Musil nejprve prošel intenzivním kurzem angličtiny, aby mohl dohlížet na korektury. Zároveň se mu otevřely zahraniční knihovny plné v Československu nedostupných svazků a pramenných materiálů. Řada dodatečných studií, připojená Musilem za jednotlivé díly amerického opusu, vznikala až v zámoří na základě nově získaných podrobných výpisků a citací. Z rozhovorů s Masarykem se však začala rodit i představa o historicko-politické sérii knih o současném Orientu.

V červnu 1923 odcestoval Musil přes Londýn do USA. Crane ho nejprve hostil ve svém sídle na Cape Codu a v letních měsících pobýval Musil na prázdninovém kurzu anglického jazyka na Harvardu. Vedle pilování angličtiny se věnoval důkladnému studiu a začal pořizovat rozsáhlý soubor výpisků o dějinách Orientu a islámu.

Po letním kurzu a klíčových jednáních s nakladateli a Cranem odplul Musil v říjnu 1923 do Londýna, kde se v British Museum věnoval doplňování látky a korekturám anglických překladů připravované americké série.

Londýnská Royal Geographical Society zvolila Musila za svého člena a 14. ledna 1924 byl pozván jejím prezidentem, aby promluvil k přednášce Alexandra Kennedyho (1847–1928) *Rocks and Monuments of Petra* v Aeolian Hall a zúčastnil se slavnostní recepcce. Kennedy v přednášce Musila zmínil jako „prvého skutečného badatele v okolí města Petra“ a následný Musilův dvacetiminutový projev k přeplněné síni měl velký ohlas.

Základní úpravu anglických rukopisů měl Musil hotovou na konci května 1924 a 2. června odeslala Musilova sekretářka Anna Blechová poslední zásilku do newyorské American Geographical Society, která se po složitých peripetiích ujala vydávání série *Oriental Explorations and Studies*.

V srpnu 1924 se Musil vrátil z Londýna domů a na zbytek léta a začátek podzimu odcestoval na zotavenou do rodného Rychtářova. Musilovi se znovu do zahraničí odjet nechtělo, věnoval se přednáškám, publicistice a připravoval vydání česky psaných populárních cestopisů, které byly upravenou verzí amerických svazků a německy psaného díla *Arabia Petraea* (1907–1908), vydaného ve Vídni. Před návratem do USA tak v Československu vznikl i zárodek připravované historicko-politické řady *Dnešní Orient*.

Zároveň měl v Praze pod dohledem sazbu svých anglických knih, kterou zde připravovala Státní tiskárna. Práce na korekturách se však velice protahovala. Editor American Geographical Society John Kirtland Wright (1891–1969) měl u sebe v New Yorku od června 1924 všechny rukopisy a na změnách a úpravách se domlouval s Musilem poštou.

Až v lednu 1926 začal Musil připravovat změnu postupu při vydávání amerického souboru, když pochopil, že bude lepší pracovat s Wrightem přímo v New Yorku. V té době tam konečně vyšel první americký svazek jeho díla s názvem *The Northern Hegaz*. Do Spojených států se Musil vrátil 1. listopadu 1926. Ve sběru materiálů pokračoval i za oceánem v New York Public Library, v knihovně Kolumbijské univerzity a v místních muzeích.

Musil byl posazen do kanceláře Americké zeměpisné společnosti na velmi rušné Broadwayi. Též v místě bydliště si stěžoval na nesnesitelný hluk – utíkal před ním v noci na zahradu a v zimě na půdu. Postupně se z něho pod stálým stresem stával těžký neurotik a následky si nesl on sám i jeho okolí až do konce života.

Česky psané popularizační cestopisy Musil připravoval od roku 1924. Měly však vycházet zároveň anglicky v USA, kde se vydávání v nakladatelství Horace Live-right ujala manželka J. K. Wrighta z American Geographical Society Katharine McGiffert Wrightová (1894–1986). Nakonec ale kvůli světové hospodářské krizi vyšel svazek jediný – anglická verze knihy *Pod ochranou Nuriho* s názvem *In the Arabian Desert* (1930).

Musilova osobní přítomnost práci urychlila, ale pobyt v USA se i tak protáhl na další akademický rok. V zimě 1927 se práce na posledním, šestém svazku souboru *Oriental Explorations and Studies* chýlila ke konci. Musil si podle četných zmínek cenil nejvíce právě této poslední, unikátními etnografickými údaji nabitě knihy

The Manners and Customs of the Rwala Bedouins, a proto se do ní rozhodl umístit věnování T. G. Masarykovi.

Masaryk podporoval Musila nejen kvůli vydávání jeho cenných vědeckých děl, ale aby svým způsobem užitečně reprezentoval mladou republiku. Největšího úspěchu na tomto poli dosáhl v únoru 1928. American Geographical Society věnovala Musilovi, jehož jméno nechala zapsat na desku cti ve své slavnostní síni, za rok 1927 zlatou medaili zakladatele tradice jejího udělování Charlese Patricka Dalyho (1816–1899). Žádný další Čech od té doby takového úspěchu nedosáhl. Slavnostní předání, spojené s Musilovou přednáškou *Desert Life in Northern Arabia*, se uskutečnilo 21. února 1928. O události i o Musilovi a jeho díle dokonce informoval prestižní časopis *Science*. Auditorium čítající na 800 hlav nejprve oslovil předseda Americké zeměpisné společnosti. Stručně vyzdvihl význam díla i osobnost vědce pocházejícího ze stejné země jako Komenský a Masaryk a za uznalého potlesku předal medaili Musilovi, který poděkoval a pronesl svou přednášku o životě v poušti. O pár týdnů později ji zopakoval ve Washingtonu, kde se na jeho počest rovněž konala slavnostní recepce na československém vyslanectví. Do vlasti se Musil vrátil počátkem dubna 1928.

Musilův publikační finiš

Pracovní pobyty v Anglii a v Americe si vyžádaly svou daň na Musilově zdraví. Po návratu musel na čas výrazně omezit všechny své aktivity.

Masaryk si na počátku 20. let pro Musila představoval mnohem významnější postavení v Orientálním ústavu, jehož faktický vznik se rovněž výrazně protahoval. Zákon č. 27/1922 Sb., o zřízení Orientálního ústavu, byl schválen Národním shromážděním již 25. ledna 1922 a o jeho naplnění se měla postarat ministerstva zahraničních věcí, školství a obchodu. Avšak vinou organizačních komplikací jmenoval prezident 34 řádných členů ústavu, Musila mezi nimi, teprve 25. listopadu 1927 (ustavující valná hromada proběhla těsně před jeho návratem z USA 1. března 1928). Vedle Musila zde měly působit přední osobnosti československé orientalistiky, např. Bedřich Hrozný, Vincenc Lesný (1882–1953), František Lexa (1876–1960) či Jan Rypka (1886–1968).

V programu pro kulturní odbor Orientálního ústavu figurovalo jako priorita založení vědeckého orientalistického časopisu. Jeho redigováním byl pověřen Hrozný a o příspěvek do prvního čísla časopisu *Archiv orientální*, které vyšlo na jaře 1929, požádal i Musila.

Třebaže byl Musil o situaci kolem zakládání ústavu průběžně přesně informován a sám do ní příležitostně zasahoval, podstatnou část těchto let strávil v zahraničí. Když se po návratu konečně více zotavil, měl jiné priority: přednášet, intenzivně publikovat a materiálně zajistit své početné příbuzenstvo.

Zbývajících 15 let svého života po návratu z USA Musil naplnil překotným publikačním finišem, během něhož dokázal vyprodukovat desítky rukopisů. Zatímco Musilovo dílo *Oriental Explorations and Studies* (tj. celkem šest knih: *The Northern Hegaz* 1926, *Arabia Deserta* 1927, *The Middle Euphrates* 1928, *Palmyrena* 1928, *Northern Negd* 1928 a *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* 1928 a tři mapy: *A Map of Northern Arabia* 1 : 1 000 000, 1926, *A Map of Northern*

Hegaz 1 : 500 000, 1926 a *A Map of Southern Mezopotamia* 1 : 1 000 000, 1927) vyšlo anglicky v New Yorku v letech 1926–1928, pro české čtenáře popsal své výpravy, spolu s těmi, jež kdysi publikoval německy v souboru *Arabia Petraea*, v osmi populárních cestopisech. Vycházely v nakladatelství Novina v letech 1929–1932 (*Pod ochranou Núriho* 1929, *V posvátném Hedžázu* 1929, *V zemi královny Zenobie* 1930, *V biblickém ráji* 1930, *Mezi Šammary* 1931, *Za Mrtvým mořem* 1931, *V roklích edomských* 1932 a *Tajemná Amra* 1932). Podle jeho sekretářky Anny Blechové se zároveň Musil už v roce 1929 zabýval myšlenkou psát dobrodružné knihy pro dospívající čtenáře. V letech 1932–1944 napsal pro mládež celkem 33 dobrodružných knih, ale jen 19 z nich bylo publikováno.

Po celou dobu zároveň psal stovky článků věnovaných Orientu, ale i dalším tématům, především politice, hospodářství a zemědělství. Uspořádal je tematicky do 17 souborů se souhrnným názvem *Výhledy do světa*, které však už knižně nevyšly. Kromě výuky na filozofické fakultě pořádal přednášky pro širokou veřejnost, tzv. univerzitní extenze, a často vystupoval v rozhlasu.

Nejdůležitějším publikačním počinem tohoto období byla hospodářsko-politická řada *Dnešní Orient. Národní probuzení a politický vývoj jednotlivých států*, proponovaná do dvanácti svazků (*Poušť a oasa. Nová Arabie* 1934, *Lev z kmene Judova. Nová Habeš* 1934, *Mezi Eufратem a Tigridem. Nový Irák* 1935, *Dar Nilu. Nový Egypt* 1935, *Pod Himalajemi. Nová Indie* 1936, *Země Arijců. Nový Iran. Nový Afganistan* 1936, *Zaslíbená země. Nová Palestina* 1937, *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie* 1938, *Itálie v Africe. Nová Libye. Italská východní Afrika* 1939, *Most do Asie. Nové Turecko* 1940, *Stará Ethiopie. Nový Súdán* 1941). Poslední díl, *Africká Francie. Dnešní Alžírsko, Tunisko, Maroko*, se ale vytištění v době už protektorátní nedočkal. Řada začala vycházet v roce 1934 v nakladatelství Melantrich a Musil rovnou aktualizoval látku pro připravovaná druhá vydání, aby knihy dokázaly držet krok s dobou. Tyto plány však zhatila druhá světová válka, podobně jako naděje na publikování série v němčině a francouzštině, a stejný osud postihl i Musilův stěžejní spis *Ze světa islámu*. Jakýmsi protějškem práce o islámu je kniha *Křesťanské církve nynějšího Orientu*, která vyšla v Olomouci v roce 1939.

Když armáda v roce 1935 zřídila v blízkosti Musilova rodného Rychtářova vojenský výcvikový prostor, přišel o klidné prostředí na odpočinek i práci. Na sklonku života proto začal shánět místo, kde by se usadil. V roce 1935 zkusil zakotvit v Kosově Hoře u Sedlčan, kde si nechal vystavět vilu, ale nakonec pobýval na statečích svých dvou synovců, které se nacházely blízko sebe: od roku 1936 v Novém dvoře a od r. 1940 v Otrybech u Českého Šternberka.

Musil sice svou přednáškovou činnost ukončil v dubnu 1937, avšak i poté pokračoval v publikování vědeckých i populárních prací a článků. Jelikož ani ve stáří nedokázal příliš odpočívat, trávil svůj čas kromě psaní i při práci na statečích svých synovců. Ještě měsíc před svou smrtí sloužil svou poslední mši svatou v otrybském kostele sv. Havla.

Profesor Alois Musil zemřel v Otrybech 12. dubna 1944 a spočinul na hřbitově v Českém Šternberku po jednoduchém smutečním obřadu. V roce 1968 byly jeho ostatky v rámci oslav 100. výročí narození převezeny do rodinné hrobky v Rychtářově.

V roce 2009 byla Akademickou společností Aloise Musila na otrybský statek umístěna pamětní deska.

Musilova pozůstalost je dnes rozeseta v řadě archivů v České republice (zejména v Literárním archivu Památníku národního písemnictví) i zahraničí (především ve Vídni) a v rozvětvené rodině. Její jádro je však uloženo v Muzeu Vyškovska ve Vyškově. Část vyškovské pozůstalosti byla digitalizována, a tak jsou Musilovy nevydané spisy přístupné online na adrese <http://aloismusil.htf.cuni.cz>. Redigovaný a komentovaný spis *Ze světa islámu* byl vydán v roce 2014.

V publikaci *Z dětství do života. Sborníček pro dospívající mládež* z roku 1936 zanechal Musil ve svém textu mladým lidem odkaz fascinující svou aktuálností:

„Nadání je velká věc, jenže studenta svádí, aby na ně hřešil. Lepší, poněvadž užitečnější, je vytrvalost; jenom ona vede k cíli. (...) Je to bída, hochu, že tě nikdo neučí mysliti. Žijeme příliš rychle. Domníváme se, že za nás myslí vláda, poslanci, novináři a radio. Nespolehej na jiné, uč se mysliti sám! Jen kdo myslí, užívá svého rozumu a žije jako člověk. (...) Nikdy jsem nekal dobro pro vděčnost. Vděčnost je dluh, dlužník nemá rád věřitele. Konej, hochu, dobro pro dobro a vybědneš z lidských malicherností! Zakládej si na povaze, nikoliv na učenosti! Učenost je omezená, povaha je nekonečná...“

Text brožury zpracoval Pavel Žďárský ve spolupráci s dalšími členy Akademické společnosti Aloise Musila a s využitím monografií a studií:

Ferdinand Menčík. *Prof. dr. Alois Musil. O jeho cestách, spisech a jejich významu*. Olomouc: R. Promberger, 1908; Eduard Reich. *Alois Musil, selský synek světovým cestovatelem*. Praha: Českomoravské podniky tiskářské a vydavatelské, 1930; Josef Suchánek (ed.). *Z dětství do života. Sborníček pro dospívající mládež*. Praha: Společnost Československého Červeného kříže, 1936; Karl J. Bauer. *Alois Musil – Wahrheitssucher in der Wüste*. Wien-Köln: Böhlau, 1989; Pavel Žďárský. Alois Musil – kněz, bibliista a beduín. *Theologická revue*. 2004, roč. 75, č. 2, s. 176–186; Miloš Drápal. *Život a dílo prof. dr. Aloise Musila*. Vyškov: Muzejní spolek Vyškov, 2005; Martina Veselá – Pavel Žďárský: Alois Musil and Egypt. In Irena Lazar – Johanna Holaubek (eds.). *Egypt and Austria V: Egypt's Heritage in Europe*. Koper: Univerza na Primorskem, 2009, s. 89–129; Petr Přebinda. Působení kněze a pozdějšího slavného orientalisty Aloise Musila v Moravské Ostravě (1891–1895). In Blažena Przybylová a kol. (eds.): *Ostrava 26. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. Ostrava: Tilia, 2012, s. 190–230; Pavel Žďárský. Alois Musil jako zakladatel československé orientalistiky: z Vídně do Prahy. *Nový Orient*. 2013, roč. 68, č. 1, s. 50–56; Pavel Žďárský. Alois Musil jako zakladatel československé orientalistiky – ve službách republiky. *Nový Orient*. 2014, roč. 69, č. 1, s. 54–60. Text o tvorbě map upravil Ing. Jaromír Jarmara.

V roce 2012 tomu bylo devadesát let, co byl z iniciativy předních českých orientalistů a na podnět prezidenta T. G. Masaryka založen v Praze Orientální ústav. Stalo se tak 25. ledna 1922, kdy se tehdejší Národní shromáždění republiky Československé usneslo na Zákonu č. 27/Sb., o zřízení Ústavu Slovanického a Orientálního. V paragrafu 2 tohoto zákona se praví, že „Orientální ústav jest samostatný a samosprávný ústav se sídlem v Praze, jehož účelem jest pěstovati a budovati vědecké a hospodářské styky s Orientem.“ Masarykovi věděl ústav i za počáteční finanční zajištění a další důležité peněžní částky poskytly ostatní oficiální instituce. Je pochopitelné, že vytvoření organizační struktury a zahájení soustavné činnosti si vyžádalo ještě nějaký čas. Teprve v listopadu 1927 mohl prezident jmenovat prvních 34 členů ústavu, mezi nimi chetitologa Bedřicha Hrozného, indologa Vincence Lesného, egyptologa Františka Lexu, arabistu Aloise Musila, iránistu Jana Rypku a další.

Vlastní vědeckou činnost zahájil ústav v roce 1929 vydáním 1. čísla vědeckého čtvrtletníku *Archiv orientální*, vycházejícího ve světových jazycích dodnes, který záhy dosáhl mezinárodního uznání a významně přispíval k šíření dobrého jména československé orientalistiky. Orientální ústav se tehdy skládal v podstatě ze dvou „odborů“: kulturního a hospodářského. Zvláště tím druhým se vytvářela vazba na různé ekonomické instituce, což bylo oboustranně užitečné. Odborníci sledovali hospodářské poměry v jednotlivých orientálních zemích a obchodní styky Československa s nimi. Výsledkem byla nezanedbatelná pomoc při navazování těchto styků, stipendijní pobyty v Orientu atd. Do činnosti kulturního odboru spadalo vydávání publikací, pořádání odborných přednášek a vedení jazykových kurzů.

Za druhé světové války, hlavně v důsledku uzavření vysokých škol, se v ústavu značně rozšířila výuka orientálních jazyků. Protože ústav nebyl před válkou součástí univerzity, mohl – byť v omezeném rozsahu – působit touto formou i za okupace. V roce 1944 musel ústav Lobkovičský palác vyklidit, protože jej obsadila vojenská správa SS, a byl přemístěn do stísněných prostor v Budečské ulici č. 6 na Vinohradech, kde přečkal do konce války. Již 18. května 1945 byla ústavu rozhodnutím Ministerstva školství a osvěty namísto nevyhovujících prostor v Budečské ulici přidělena budova znárodněného konventu řádu maltézských rytířů v Lázeňské ulici č. 4. V září 1945 vyšlo také první číslo populárně vědeckého měsíčníku *Nový Orient*, vycházejícího dodnes. V důsledku porevolučních změn (1989) a majetkoprávních úprav došlo bohužel i na restituci dosavadní budovy Orientálního ústavu v Lázeňské ulici Suverénnímu řádu maltézských rytířů a bylo rozhodnuto přestěhovat ho do akademického areálu „Mazanka“ v Praze 8 – Libni, kde sídlí dodnes.

Akademická společnost Aloise Musila (ASAM)

ASAM sdružuje badatele se zájmem o dílo orientalisty prof. Aloise Musila. Vybívá intenzivní publikační, výstavní a přednáškovou činnost směřující k popularizaci osobnosti profesora Musila a jeho díla. Společnost analyzuje výsledky Musilovy odborné práce v kontextu badatelské činnosti jeho současníků i nejnovějších poznatků. Slouží k tomu i studium a výzkum lokalit na Blízkém východě, které Alois Musil poznal a procestoval, včetně pořizování filmové a fotografické dokumentace. Významným cílem je digitalizace dokumentů spojených s vědeckou prací a životem Aloise Musila. Více na www.aloismusil.cz.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Magdalena Bendová: **Eduard Hála**

Martin Štefko: **Diskriminace v zaměstnání a obrana proti ní**

Adam Doležal: **Bioetika**

František Kaštánek: **Biorafinace**

DOSUD VYŠLO:

Eva Semotanová: **Historická krajina Česka a co po ní zůstalo**

Pavel Peterka a kol.: **Vláknové lasery**

Jaroslav Klokočnick a kol.: **Družice a gravitační pole Země**

Edice Věda kolem nás | Osobnosti
Alois Musil | *Pavel Žďárský*

Vydal Orientální ústav AV ČR, v. v. i., Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, v Nakladatelství Academia, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., Vodičkova 40, 110 00 Praha 1. Grafickou úpravu a obálku navrhl Jakub Krč, studio Lacerta. Technická redaktorka Monika Chomiaková. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2014. Ediční číslo 11719. Sazba a tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jínonická 80, 158 00 Praha 5.

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academiaknihy.cz | www.eknihy.academia.cz